

راهکارهای ترویج و توسعه اشتغال غیرزراعی زنان روستایی از طریق صندوق های اعتبارات خرد

زهرا بهاری^۱، سعید غلامرضایی^۲، مهدی رحیمیان^۲، رضوان قنبری^۲

۱- دانشجوی کارشناس ارشد توسعه روستایی دانشگاه لرستان، لرستان، ایران

۲- استادیار گروه توسعه روستایی دانشگاه لرستان، لرستان، ایران

چکیده:

جوامع روستایی در زمینه های غیرزراعی پتانسیل های فراوانی دارند که این زمینه ها، می تواند مشاغل پایداری را در مناطق روستایی ایجاد نماید. از سوی دیگر، زنان روستایی نقش اساسی در تولید، مدیریت و پرورش نسل آینده دارند و سهم عمده ای در فعالیت های اقتصادی کشورهای در حال توسعه دارند. یکی از راهکارهای پایدارگرا که می تواند به توسعه روستایی کمک کند، اشتغال زنان در فعالیت های غیرزراعی است. اشتغال زنان در فعالیتهای غیرزراعی، می تواند باعث ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، کاهش مهاجرت به شهرها، کاهش تقاضا و فشار بر روی زمین و نیز تنوع درآمد شود. هدف این مقاله مروری، ضمن بحث روی فعالیت های غیرزراعی در قالب صندوق های اعتبارات خرد، به راهکارهای ترویج و توسعه آنها از جمله ارزشیابی صندوق های اعتباری خرد زنان فعال در عرصه فعالیت های غیرزراعی، امکان سنجی صندوق های یاد شده و شناسایی توانمندی های زنان روستایی به اقدامات جهت طراحی و اجرای برنامه های آموزشی و ترویجی در عرصه موضوعی و مهارتی در راستای توسعه اشتغال غیرزراعی زنان روستایی می پردازد.

کلمات کلیدی: زنان روستایی، اشتغال غیرزراعی، صندوق های اعتبارات خرد.

Solutions for Extension and Development of rural women's Non-Farm Employment through Micro Credit Funds

Zahra Bahari ¹, Saeed Gholamrezai ², Mehdi Rahimian ², Rezvan Ghanbari ²

1- MS Student of Rural Development, Lorestan University, Lorestan, Iran

2-Assistant Professor, Department of Rural Development, Lorestan University, Lorestan, Iran

ABSTRACT

Rural communities have many potential in non-farm areas. On the other hand, rural women play an essential role in the production, management and upbringing of the future generation. And they have a major role in the economic sector of developing countries. One of the sustainable strategies that can help to rural develop is women's employment in non-farm activities. Women's employments in non-farm activities can employment, income increasing, urban migration reducing, reducing the land demand and pressures and income diversification. purpose of this review article is discussion on non-farm activities in the form of micro-credit funds and then Solutions for their extension and development including evaluating the microcredit fund that activated in non-farm activities, feasibility study on mentioned funds and recognizing the rural women's abilities. Present the actions for planning and implementation of extensional education programs in subject matters and skill area for rural women's non-farm employment.

Key words: Rural Women, Non-Farm Employment, Micro Credit Funds.

مقدمه:

امروزه، اهمیت توسعه روستایی و جایگاه آن در رشد و پیشرفت کشورها بر کسی پوشیده نیست. از سوی دیگر، آنچه مسلم است دستیابی به توسعه روستایی در گرو توسعه منابع انسانی است و زنان روستایی به منزله یکی از بازیگران اصلی در رسیدن به اهداف توسعه هزاره، در حمایت از خانواده‌ها و جوامع خود نقش کلیدی دارند (Senol, 2014). به رغم اهمیت نقش زنان در فرایند توسعه روستایی، بررسی‌ها حاکی از آن است که در کشورهای مختلف، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، توجه کمی به زنان به منزله بخش مهم و تأثیرگذار در توسعه جامعه باعث ایجاد مشکلات، از جمله کار زیاد در مزرعه و خانه، دسترسی کم به اماکن و مراکز تفریحی، آزادی عمل محدود، احساس ناامنی، ضعف مهارت‌های ارتباطی، بی‌سوادی یا کم‌سوادی، بالابودن ساعت کاری آنان، محرومیت از دریافت خدمات آموزشی، ضعف جسمانی و پایین بودن سطح بهداشت و سایر موارد، برای این قشر از جوامع روستایی شده است (قاسمی، ۱۳۹۲). امروزه ایجاد و توسعه تشکل‌های زنان روستایی در زمینه‌های گوناگون از جمله اشتغال غیرزراعی راهکاری مناسب برای اعتلا و رشد اقتصادی و اجتماعی آنان است. تشکل‌های زنان روستایی، علاوه بر بهبود شرایط اقتصادی خانوار روستایی و ارتقای سطح درآمد آنان، می‌تواند در برقراری عدالت اجتماعی و افزایش مشارکت اجتماعی زنان و نیز بهبود بخشی خدمات در جامعه موثر باشد. بنابراین هدف این تحقیق بررسی راهکارهای ترویج و توسعه اشتغال غیرزراعی زنان روستایی از طریق صندوق‌های اعتبارات خرد می‌باشد. برای دستیابی به این هدف، محققان سعی کرده‌اند با استفاده از روش مطالعات کتابخانه‌ای و ترجمه متون تخصصی به بررسی توسعه فعالیت‌های غیرزراعی از طریق صندوق‌های اعتبارات خرد بپردازند. در این راستا ابتدا مروری بر نقش زنان روستایی در توسعه و فعالیت‌های غیرزراعی خواهیم داشت و پس از آن به ترتیب به مقوله‌های تعریف و اهمیت فعالیت‌های غیرزراعی و ویژگی‌های آن در مناطق روستایی و نیز تعریف و نقش صندوق‌های اعتبارات خرد پرداخته خواهد شد.

زنان روستایی

شرکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی در آغاز پیدایش بشر واقعیتی انکار ناپذیر بوده است و زنان در زمان‌های گذشته سهمی عمده در تولید ملی داشته‌اند. از این گذشته امروزه این واقعیت نیز کم و بیش پذیرفته شده که در دوره کنونی چنانچه شرایطی مناسب برای کار زنان فراهم باشد، آنان می‌توانند فراتر از نقش‌های سنتی خود عمل کنند (رافت خواه، ۱۳۹۲). این موضوع در اقتصاد بخش روستایی نیز اهمیت داشته به طوری که انجام فعالیت‌های اقتصادی توسط زنان روستایی موجب افزایش سطح تولید، افزایش رفاه برای آنان و در نتیجه باعث افزایش کیفیت زندگی این قشر از جامعه روستایی می‌شود (مک الوی، ۲۰۰۵).

زنان و توسعه

امروزه اهمیت توسعه روستایی و نقش حیاتی آن در توسعه و پیشبرد کشورها و به‌ویژه کشورهای جهان سوم بر هیچ کس پوشیده نیست و به باور کارشناسان و نظریه پردازان توسعه، تحقق این امر مهم در گرو توسعه منابع انسانی است. به همین اعتبار، اولویت رشد و توسعه منابع انسانی بر سایر وجوه توسعه روستایی امری انکار ناپذیر می‌باشد (Kelly & Perice, 2009). در بحث عامل انسانی توجه به نقش و جایگاه زنان روستایی از اهمیت اساسی برخوردار است (محمودیان، ۱۳۸۲). چنانکه در دنیای

کنونی نیل به اهداف توسعه بدون استفاده از ذخیره عظیم نیمی از پیکره جامعه یعنی زنان، امری غیر ممکن خواهد بود (FAO, 1995). لذا یکی از مهم‌ترین مواردی که می‌تواند به توسعه روستایی کمک کند اشتغال زنان است. جوامع روستایی در زمینه‌های زراعی و غیرزراعی پتانسیل‌های فراوانی دارند که این زمینه‌ها می‌تواند مشاغل پایدار را برای زنان در مناطق روستایی ایجاد نماید (محمودیان، ۱۳۸۲). بنابراین، اشتغال زنان در روستاها هم به توسعه سرمایه اجتماعی این جوامع کمک می‌کند و هم در بعد اقتصادی باعث رونق اقتصادی خانواده می‌شود (Yang & An, 2002). بنابراین توجه به وضعیت زنان روستایی، تلاش برای شناسایی هرچه دقیق‌تر و ارزش‌گذاری فعالیت‌های آنان و رفع مسائل و موانع بر سر راه گسترش فعالیت‌های اقتصادی زنان روستایی از جمله الزامات در مسیر توسعه روستایی به شمار می‌آید. منطق توجیه‌کننده این تلاش، ضرورت استفاده از تمامی ظرفیت‌های بالقوه این قشر از جامعه روستایی برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی است (سروش مهر، ۱۳۸۸).

زنان و فعالیت‌های غیر زراعی

در سراسر جهان زنان به عنوان رکن اساسی واحدهای تولیدی، همواره مطرح بوده‌اند و ساختار اقتصادی خانواده بدون حضور آن‌ها، پایداری نخواهد داشت. آنان با تولید بین ۶۰ تا ۸۰ درصد محصولات غذایی در اکثر کشورهای در حال توسعه، بار مسولیت تولید نیمی از مواد غذایی در سطح جهان را به دوش می‌کشند (Simpeson, 2010). ایجاد فعالیت‌های غیرزراعی در سطح روستاها یکی از راه‌های تامین درآمد برای زنان روستایی است که می‌توانند در کنار سایر مسولیت‌های خود در خانه این فعالیت‌ها را انجام دهند. این فعالیت‌ها نه تنها باعث افزایش تولیدات ملی و اشتغال‌زایی می‌شود بلکه به استقلال اقتصادی و توسعه توانایی‌های اجتماعی و شخصیتی زنان روستایی منجر می‌گردد (Sathhiabama, 2010). توسعه فعالیت‌های اقتصاد غیرزراعی در روستاها به دلیل اهمیت روز افزون آن به عنوان منبع درآمد و اشتغال مناسب زنان روستایی در سراسر جهان در حال افزایش است (Haggblade, et al, 2010). بنابراین، اگر محیط و امکانات مناسب برای آن‌ها فراهم باشد، می‌توانند به افزایش شرایط اجتماعی و اقتصادی کمک کنند (Simpeson, 2010). انجام فعالیت‌های غیرزراعی در سطح روستاها باعث ایجاد پیوند مناسب با بخش کشاورزی می‌شود (Redpear, 2008)، و از سوی دیگر گسترش این فعالیت‌ها در سطح روستا، باعث کاهش وابستگی روستاییان به شهرها می‌شود و می‌تواند اختلاف سطح زندگی در نواحی شهر و روستا را کاهش دهد (Walker, 2007). گسترش فعالیت‌های غیرزراعی می‌تواند به عنوان ابزاری مناسب برای متنوع کردن اقتصاد روستایی، افزایش درآمدها، متعادل کردن سطح زندگی روستاییان و زمینه ساز دستیابی به توسعه پایدار به شمار آید (Lee, 2007).

فعالیت‌های غیرزراعی: نقش و اهمیت آن‌ها در روستاها

روستا و اقتصاد روستایی از بدو پیدایش تاکنون قرابت زیادی با کشاورزی و زیر بخش‌های آن به ویژه زراعت، باغداری و دامداری داشته است. مهم‌ترین ویژگی چنین ساختاری، فقدان تنوع در بسترهای اقتصادی و شغلی خصوصا برای نیروی انسانی رو به افزایش روستایی، تاثیرپذیری این بخش از اقلیم ناپایدار و ریسک بالای درآمد کشاورزان می‌باشد. چنین ساختاری در نواحی روستایی مسائل خاصی را به دنبال داشته که از جمله آن‌ها می‌توان به نوسان قیمت محصول در زمان برداشت، وجود بیکاری آشکار و پنهان، تخریب منابع پایه محیطی و بی‌ثباتی منابع درآمدی اشاره نمود؛ لذا خانوارهای زراعی با چالش‌های مهمی ناشی از تغییرات آب و هوا و عوامل کشاورزی مواجه هستند که مانع تولید محصولات کشاورزی و تهدید امنیت غذایی

است. این تمرکز بر تولیدات کشاورزی و عدم تنوع درآمد در خانوارهای زراعی به عنوان علت برجسته آسیب پذیری خانوارهای روستایی است؛ بنابراین، نظریه پردازان توسعه در راستای کاهش اثرات منفی چنین ساختاری و در چارچوب الگوی توسعه پایدار رویکرد متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی را پیشنهاد نموده‌اند (جوان و همکاران، ۱۳۹۰). بانک جهانی نیز به این مساله اذعان نموده است که فقر زدایی می‌بایست از روستا شروع شود و نکته مهم در این راستا توجه به ایجاد فرصت‌های شغلی غیرزراعی در فضاهای روستایی است به طوری که توسعه این بخش باعث کاهش پیامدهای فقر و درآمد حاصل از آن به طور قابل توجهی بالاتر از درآمد بخش کشاورزی می‌باشد (World Bank, 2009). بر این اساس در حالی که کشاورزی فعالیت اصلی اقتصادی خانوارهای روستایی است (Haggblade, 2007)، اما بدون رشد در فعالیت‌های تولیدی درآمدزای غیرزراعی روستایی، تلاش‌ها به منظور فقر زدایی روستایی با موفقیت همراه نخواهد بود (موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، ۱۳۸۴). امروزه روستاها محیط مناسبی برای رشد بخش‌های غیرزراعی و فعالیت شرکت‌های تولیدی و خدماتی شناخته شده‌اند. وضعیت جامعه روستایی ایران نشان می‌دهد که با افزایش سطح سواد، دانش و مهارت‌های علمی و عملی، گرایش به اشتغال در بخش‌های سنتی اقتصاد کمتر شده و میل برای اشتغال در بخش‌های مدرن و خدماتی بیشتر است (قاسمی سیانی، ۱۳۸۸). بر این اساس رشد و توسعه فعالیت‌های غیرزراعی در روستاها، می‌تواند باعث ایجاد تغییرات عمیق در بسیاری از شاخص‌ها و ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی و فرهنگی جوامع روستایی شده و در نهایت زندگی روستاییان را دچار تغییر و تحول نماید. (قیداری و همکاران، ۱۳۹۴).

تعریف مشاغل زراعی و غیر زراعی

مشاغل بر حسب ماهیت و نوع کار به دو گروه زراعی و غیرزراعی تقسیم می‌شوند. مشاغل زراعی شامل تمامی فعالیت‌های مرتبط با زراعت، باغداری، دامپروری، شکار و صید، شیلات و آبیان، جنگلداری و مرتع می‌باشد. با این تعریف مشاغل غیرزراعی شامل سایر فعالیت‌های اقتصادی در سطح روستاها بجز مشاغل زراعی است. از این رو طیف وسیعی از فعالیت‌ها را در بخش‌های صنعت، صنایع دستی، حمل و نقل و ارتباطات، تجارت، هتل‌داری، خدمات عمومی و شخصی را شامل می‌شود (پاسبان، ۱۳۸۶). راثو نیز بخش غیرزراعی در مناطق روستایی را عبارت از همه فعالیت‌های خارج از کشاورزی که در بخش دوم و سوم اقتصادی (بخش خصوصی و تعاونی) صورت می‌گیرد، می‌داند. این بخش‌ها مجموعه ناهمگنی از گروه‌های متنوع را شامل می‌شود که از واحدهای صنعتی پیچیده تا فعالیت‌های سنتی توسط یک صنعتگر روستایی را در بر می‌گیرد (Rao, 1994). فعالیت‌های غیرزراعی شامل همه فعالیت‌های اقتصادی غیر از تولیدات کشاورزی در سطح روستاها می‌باشد. این فعالیت‌ها شامل معدن، تولید، ساخت و ساز، تجارت و بازرگانی، حمل و نقل و طیف کامل خدمات شخصی و دولتی در مناطق روستایی را شامل می‌شود. فراوری و تحول محصولات خام کشاورزی، بسته بندی و فشرده سازی و حمل و نقل از جمله مولفه‌های کلیدی در اقتصاد غیرزراعی روستایی را تشکیل می‌دهند (Haggblade, 2010). فعالیت‌های غیرزراعی به تمامی فعالیت‌های اقتصادی یک روستا که خارج از محدوده تولید مستقیم در واحد تولیدی مزرعه باشد گفته می‌شود. این فعالیت‌ها در بخش‌های صنعتی و خدماتی در روستاها انجام می‌گیرد که طیف وسیعی از فعالیت‌ها مانند صنعت، صنایع دستی، تجارت، حمل و نقل و ارتباطات را دربرمی‌گیرد و درآمد حاصل از این فعالیت‌ها را درآمد غیرزراعی می‌گویند.

ویژگی‌های بخش غیرزراعی در روستاها

تحقیقات صورت گرفته در کشورهای گوناگون (آمریکا، کره، هندوستان، اوگاندا، مصر و غیره) نشان داده اند که بخش غیرزراعی دارای ویژگی‌هایی به شرح زیر است:

- ارتباط نزدیکی با بخش کشاورزی دارند؛
- محصولات سنتی و غیرسنتی بسیار زیادی را در بر می‌گیرند (بالغ بر ۵۰۰۰ محصول) (Rao, 1994)؛
- انواع مختلفی از بازارهای محلی، ملی و بین‌المللی را در بر می‌گیرند (Pfluger, 2000)؛
- این فعالیت‌ها از پتانسیل بالا برای جذب نیروی کار مازاد روستایی برخوردارند؛
- موجب کاهش مهاجرت‌های روستا-شهری می‌شوند (Anriquez & Daidone, 2010)؛
- این مشاغل در بلند مدت، فرصت‌های درآمدی خانوارهای روستایی را متنوع ساخته و آسیب پذیری درآمد آن‌ها را در برابر نوسانات اقتصادی و محیطی کاهش می‌دهد (ناصری و همکاران، ۱۳۸۸)؛
- سبب امنیت شده و خطر و عدم اطمینانی که در کشاورزی وجود دارد را کاهش می‌دهد (Dipti & Mausumi, 2010)؛
- همراه با افزایش (درآمد)، فشار کار و تقاضا برای زمین را کاهش می‌دهد (همان)؛
- علاوه بر تاثیر مهم در کاهش فقر و بهبود رفاه خانوارهای روستایی دارند، باعث نزدی شدن کیفیت زندگی روستایی با کیفیت زندگی شهری، می‌شوند (Che Mat et al., 2012).

فعالیت‌های غیرزراعی و نقش آن در توسعه روستایی

توسعه روستایی یکی از اهداف کشورها و دولت‌ها بویژه در کشورهای در حال توسعه است و شامل مقوله‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی گوناگونی می‌باشد (Byrd et al., 2009). گروهی توسعه روستایی را مترادف با عمران روستایی می‌پندارند. در چارچوب این مفهوم توسعه روستایی یک مفهوم جامع و چندبعدی است که هم در برگیرنده توسعه کشاورزی و فعالیت‌های وابسته به آن، و هم زیربناهای اقتصادی، خدمات اجتماعی و تسهیلات مربوطه و هم توسعه انسانی می‌باشد (بهرامی، ۱۳۸۳). توسعه روستایی با در نظر گرفتن طیف وسیعی از تحولات عمیق در ساختارهای اقتصادی-اجتماعی در نواحی روستایی به دنبال توزیع منصفانه درآمد، افزایش استانداردهای زندگی، ایجاد فرصت‌های شغلی، بهبود و ارتقاء کیفیت زندگی اقشار ضعیف و آسیب پذیر روستایی می‌باشد (ازکیا، ۱۳۸۸). از این رو به نظر می‌رسد که ایجاد و گسترش مشاغل غیرزراعی و فعالیت‌های درآمدزا در سطح روستاها به عنوان یکی از روش‌های مهم اشتغال‌زایی در روستاها باید مورد توجه قرارگیرد (Haggblade, 2007). اعتقاد بر این است که سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های غیرزراعی زمینه مناسب برای دستیابی به توسعه پایدار باشد، چرا که توزیع عادلانه‌تر درآمد، کاهش شکاف درآمدی بین شهر و روستا، افزایش صادرات و کاهش واردات و کاهش فقر از جمله مهم‌ترین پیامدهای مثبت و قابل ذکر گسترش فعالیت‌های غیرزراعی محسوب می‌شود (دربان آستانه، ۱۳۸۴). این بخش قادر است از طریق تامین نیازهای اساسی و ایجاد پیوند با دیگر بخش‌های اقتصاد، نقش موثری در فرایند توسعه روستایی ایفا کند (Redpear, 2008). می‌توان گفت که در نگرش جدید به مقوله توسعه روستایی نه تنها از نگرش بخشی به روستاها و توسعه روستایی کاملاً پرهیز می‌شود بلکه در کنار فعالیت‌های مختلف بخش کشاورزی و دامی و تامین امنیت غذایی

موضوعات مهمی نظیر توسعه زیر ساخت‌ها، تمرکززدایی، مشارکت زنان، گسترش نهاده‌های محلی، متنوع‌سازی منابع درآمدی و تاکید بر فعالیت‌های غیرزراعی مورد تاکید بیشتر قرار می‌گیرد (پاسبان، ۱۳۸۶).

اعتبارات خرد: مفاهیم و تعاریف

درباره تامین مالی خرد تعارف گوناگونی از طرف اندیشمندان و سازمان‌های بین‌المللی ارائه شده که همگی نشان می‌دهد پرداخت این اعتبارات با اهداف خاصی از طرف دولت‌ها، سازمان‌ها و موسسه‌های تامین مالی خرد انجام می‌شود. این نوع اعتبارات، برای تامین مالی به کسانی است که به طور معمول نمی‌توانند از خدمات نهادهای رسمی متداول استفاده نمایند و هدف اصلی آن گردآوری ظرفیت‌ها و توانایی‌ها برای تولید ثروت در میان کارآفرینان فقیر و تامین منابع پایدار امرار معاش برای ساکنان روستایی است (Fasoranti, 2010). بانک جهانی اعتبارات خرد را فرایندی می‌داند که طی آن، خانوارهای فقیر اعتبارات را در یک دوره زمانی مشخص و یا با بازپرداخت در طولانی مدت و با استفاده از وثیقه‌های اجتماعی دریافت می‌کنند (World Bank, 2006). در هر حال اعتبارات خرد را وام‌های کوچک، کوتاه مدت و بدون وثیقه ای تلقی می‌کنند که در اختیار افراد قرار می‌گیرد و سابقه رسمی و مستند این اعتبارات در دنیا به فعالیت‌های گرامین بانک بنگلادش برمی‌گردد (Henly, 2006).

بررسی نمونه‌های موفق در زمینه اعتبارات خرد

در دو دهه اخیر در بسیاری از کشورها، اعطای اعتبارات خرد راه کاری مناسب برای ایجاد فرصت‌های شغلی جدید به‌ویژه برای زنان روستایی در مناطق کم‌درآمد مطرح شده است و برخی کشورها در این زمینه به موفقیت‌های چشم‌گیری دست یافته‌اند که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود:

از میان کشورهای جهان سوم در زمینه اعتبارات خرد، بنگلادش به عنوان کشور پیشرو در قالب گرامین بانک با اعطای اعتبارات خرد به فقرا و به‌ویژه زنان، توانسته سطح درآمد آن‌ها را افزایش دهد. بانک "آمنا اختیاری" با هدف ارائه تسهیلات اعتباری به توده‌های فقیر و ایجاد روحیه خوداتکایی در روستاییان به ویژه زنان سرپرست خانوار تاسیس شده است (رسول اف، ۱۳۸۱). از دیگر انواع بانک‌ها، بانک راکیان اندونزی است. این بانک در سال ۱۹۸۰ به منظور اعطای اعتبارات روستایی تاسیس شده است که از آن زمان تاکنون به افراد وام پرداخت می‌کند.

در پی موفقیت برنامه‌های مالی خرد در سطح جهان، طرح‌هایی در همین زمینه در ایران اجرا شده است. از میان این طرح‌ها که دولت آن‌ها را حمایت و اجرا کرده است، می‌توان از صندوق اعتبارات خرد روستایی نام برد که از سال ۱۳۷۹ در دستور کار دفتر امور زنان روستایی و عشایری وزارت جهاد کشاورزی قرار گرفته است (علاءالدینی و جلالی موسوی، ۱۳۸۹). ساختار این صندوق‌ها در کشور بدین صورت است که هر صندوق حداکثر دارای ۵۰ عضو است. ترکیب این صندوق‌ها به گونه ای است که هر صندوق به صورت مستقل از دیگر صندوق‌ها و تنها بر اساس تصمیم اعضا اداره می‌شود. از این رو، دفتر امور زنان روستایی کوشیده است تا آموزش‌های خود را به گونه‌ای طراحی و جهت دهی کند که بهره روی زنان در فعالیت‌های آنان با استفاده از وام افزایش یابد. پس اندازه‌ها به شکل اجباری و ماهانه بوده. نرخ کارمزد وام‌ها ۷ تا ۱۰ درصد است. اقساط وام‌ها نیز طی یک دوره ۱۰ تا ۱۲ ماهه بازپرداخت می‌شود. از مهم‌ترین ویژگی‌های این صندوق‌ها، بازپرداخت ۹۹ درصدی وام‌هاست که به نوبه خود در نظام پولی و بانکی کشور بی‌نظیر است.

تحلیل نقاط قوت و ضعف صندوق‌های اعتبارات خرد

اگرچه تشکیل صندوق‌های اعتبارات خرد زیر نظر سازمان جهاد کشاورزی، مدیریت هماهنگی ترویج دفتر امور زنان روستایی انجام شد، لیکن رشد، بلوغ و مشارکت فعال زنان در تصمیم‌گیری‌ها عملاً نقش ارگان‌های دولتی را کم‌رنگ نموده و منجر به ایجاد یک سازمان مردم‌نهاد شده که توسط خود مردم مدیریت می‌شود. این صندوق‌ها پس از گذشت چند سال از فعالیت خود توانسته‌اند اقدامات موثری را در راستای اعتباررسانی به اقشار کم‌درآمد زنان روستایی انجام دهند. وجود این صندوق‌ها در سطح روستاها موجب مشارکت بالای زنان روستایی در فعالیت‌های مالی و غیرمالی شده است. در واقع این امر حاکی از آن است که این صندوق‌ها از جایگاه قابل قبولی در نزد روستاییان برخوردار شده‌اند. نکته قابل توجه دیگر آنکه، ساختار صندوق‌ها به گونه‌ای است که زنا روستایی را به فعالیت و کسب درآمد علاقمند و انگیزه آنان را برای پس انداز، آن هم به صورت گروهی تقویت نموده است (Javanmardi, 2010)؛ اما با وجود تشکیل این صندوق‌ها برای توانمندسازی زنان روستایی، این صندوق‌ها با مشکلات فراوانی مواجه‌اند. از جمله بررسی روند تشکیل صندوق‌ها بیانگر آن است که استانداردهای تعریف شده و مشخصی برای کارگزاران تشکیل این صندوق‌ها تدوین نشده و در نتیجه موفقیت یا عدم موفقیت آن‌ها تا حدود زیادی وابسته به مسولیت‌پذیری کارشناسان میدانی ترویج بوده است. یکی دیگر از این مسائل تامل برانگیزی که لزوم بازنگری در ساختار کنونی صندوق‌های اعتبارات خرد زنان روستایی را نمایان می‌سازد، عدم توانایی اعضای صندوق‌های اعتبارات خرد در اداره وجوه خود می‌باشد. لذا به نظر می‌رسد که این صندوق‌ها نه تنها در آینده با مشکل نقدینگی مواجه می‌شوند، بلکه همچنین فاقد مهارت‌های لازم برای اداره امور مالی به صورت موفقیت‌آمیزی می‌باشند (مهاجرانی، ۱۳۸۲). علیرغم آنکه نرخ بهره وام و نحوه پرداخت اقساط و سایر موارد مالی بایستی بر اساس امور علمی، نرخ تورم، مسائل شرعی و از همه مهم‌تر خودکفایی عملیاتی و پایداری صندوق‌ها تعیین گردد، اما در عمل مشاهده می‌شود که بین صندوق‌های موجود در زمینه نرخ بهره وام‌ها تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای وجود دارد که این امر از عدم توجه علمی به این موضوع مهم حکایت دارد. در توضیح این نکته می‌توان گفت که نرخ بهره وام از طریق فرمول‌های خاصی محاسبه می‌شود اما از آنجایی که بسیاری از مسولین و اعضای صندوق‌ها با نحوه محاسبه آن آشنایی ندارند، لذا این میزان در بین صندوق‌های مختلف متفاوت است. از مجموع آنچه تاکنون گفته شد می‌توان نتیجه گرفت که هرچه صندوق‌های اعتبارات خرد در کشور ما از موفقیت چشم‌گیری برخوردارند، اما در آینده با افزایش حجم سرمایه این صندوق‌ها به دلیل ابهاماتی که در نحوه مدیریت آن‌ها وجود دارد و در بالا نیز به آن اشاره شد، این صندوق‌ها با چالش‌های جدی مواجه خواهند شد. لذا ضروری به نظر می‌رسد که با استراتژی‌های مناسب، اقدام به رفع نقاط ضعف صندوق‌ها نمود و در نتیجه شرایط را برای تبدیل نقاط ضعف به نقاط قوت فراهم نمود.

نتیجه‌گیری:

روستاها محیط مناسبی برای رشد بخش‌های غیرزراعی و فعالیت شرکت‌های تولیدی و خدماتی شناخته شده‌اند. وضعیت جامعه روستایی ایران نشان می‌دهد که با افزایش سطح سواد، دانش و مهارت‌های علمی و عملی، گرایش به اشتغال در بخش‌های سنتی اقتصاد کمتر شده و میل برای اشتغال در بخش‌های مدرن و خدماتی بیشتر است. این در حالی است که روستاهای ایران نیز همانند شهرها، مملو از فرصت‌های جدید کشف نشده هستند که کشف و بهره‌برداری به موقع از این فرصت‌ها می‌تواند مزایای اقتصادی چشم‌گیر به همراه آورد. فعالیت‌های غیرزراعی وسیله‌ای مهم برای توسعه روستایی، افزایش و توسعه مشاغل و ابزاری برای بهبود معیشت زنان در نظر گرفته می‌شوند. رشد و توسعه فعالیت‌های غیرزراعی در روستاها، می‌تواند باعث توزیع عادلانه‌تر

درآمد، کاهش شکاف درآمدی بین شهر و روستا، افزایش صادرات و کاهش واردات و کاهش فقر شده و در نهایت باعث ایجاد تغییر و تحول در جوامع روستایی شود. در این مقاله ضمن تبیین جایگاه زنان روستایی در توسعه و تولید، به نقش اساسی فعالیت‌های غیرزراعی در درآمدزایی، تنوع منابع درآمدی، ایجاد اشتغال و کارآفرینی، مدیریت مهاجرت، کاهش فشار بر محیط زیست و منابع طبیعی، به تجربه صندوق‌های اعتباری خرد زنان در ایران اشاره شد. در این بین برای اثربخشی این صندوق‌ها در عرصه اشتغال زنان، پیشنهاد می‌گردد که برنامه‌ریزی جامعی در راستای ترویج و توسعه این تشکلهای به شرح زیر انجام گیرد:

- ارزشیابی صندوق‌های موجود و شناسایی نقاط قوت و ضعف آنها؛
- بررسی آمایشی مناطق بر اساس ظرفیت، توجیه اقتصادی و زیست محیطی، پتانسیل منطقه و توانایی زنان؛
- ارزیابی امکان‌سنجی ورود صندوق‌های اعتبارات خرد به فعالیت‌های غیرزراعی؛
- شناسایی توانمندی‌های موجود زنان روستایی در بعد مهارت و توانایی با هدف ارزیابی نیازسنجی آموزشی آنان؛
- طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی ترویجی در بعد موضوعی (صنایع تبدیلی، صنایع دستی، صنایع تولیدی و...)
- تشکیل برنامه‌های ترویجی در بعد مهارت‌های تیم‌سازی، کارآفرینی، مدیریت بازاریابی (بازار گردی، بازار شناسی، بازاریابی و...)، تسهیلگری و... با هدف ظرفیت‌سازی آنان؛
- ارزشیابی صندوق‌های راه اندازی شده با هدف اصلاح و تقویت آنها و نیز تدوین چراغ راه فعالیت صندوق‌های موجود و جدید.

منابع:

- ۱) ازکیا، م. و غفاری، غ. (۱۳۸۸)، توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران؛ تهران؛ نشرنی.
- ۲) بهرامی، ع. (۱۳۸۳)، فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی، مجموعه مقالات کنگره توسعه روستایی، چالش‌ها و چشم‌اندازها، تهران، موسسه آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، تهران، صفحه ۱۴۵-۱۶۰.
- ۳) پاسبان، ف. (۱۳۸۶)، بررسی عوامل موثر بر اشتغال غیرزراعی در استان خراسان، ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، مشهد.
- ۴) جوان، ج. و همکاران، (۱۳۹۰)، نقش متنوع سازی فعالیت های اقتصادی در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: شهرستان سمیرم، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال نهم، شماره ۲۰.
- ۵) دربان آستانه، ع. (۱۳۸۳). کتاب سبز راهنمای عمل دهیاری‌ها، مفاهیم و مبانی ساماندهی در نواحی روستایی، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، چاپ اول.
- ۶) رسول اف، ج. (۱۳۸۱)، زنان روستایی و اعتبارات خرد، خود اتکایی، مجموعه مقالات همایش اعتبارات خرد زنان روستایی، جلد اول، تهران: وزارت جهاد کشاورزی (دفتر امور زنان روستایی).
- ۷) سجاسی قیداری، ح، شایان، ح.، نوربخش، ز. (۱۳۹۴)، تحلیل نقش کارآفرینی فعالیت‌های غیرکشاورزی در ارتقاء کیفیت زندگی روستاییان مورد: روستاهای بخش شاندیز شهرستان بینالود، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۲، صص ۷۶-۵۵.
- ۸) سروش مهر، ه.، رفیعی، ح.، کلانتری، خ.، شعبانعلی فمی، ح. (۱۳۸۸). بررسی پایگاه اقتصادی- اجتماعی زنان روستایی و عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی: شهرستان همدان).
- ۹) علاءالدینی، پ. و جلالی موسوی، ا. (۱۳۸۹). ارزیابی اثربخشی برنامه پشتیبانی خدمات مالی خرد و صندوق اعتبارات خرد زنان روستایی در ایران، مجله توسعه روستایی، ۲(۲)، ۶۱-۷۶.

- ۱۰) قاسمی، م. و همکاران، (۱۳۹۲)، پایداری سازی جمعیتی سکونتگاههای روستایی شهرستان مشهد با تاکید بر رویکرد متنوع سازی فعالیت‌های اقتصادی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره شانزدهم.
- ۱۱) محمودیان، ح. (۱۳۸۲). بررسی مشارکت زنان در نیروی کار در استان‌ها در سال‌های ۵۵-۶۵ و ۷۵. نامه علوم اجتماعی شماره ۲۱۱، صص ۲۱۸-۱۸۹.
- ۱۲) موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، (۱۳۸۴)، راهبرد توسعه روستایی رویکرد نوین بانک جهانی، بانک جهانی.
- ۱۳) مهاجرانی، م. (۱۳۸۲). بررسی وضع اعتبارات خرد در ایران و برخی از کشورهای موفق در این زمینه. موسسه هم‌پاران غذا.
- ۱۴) ناصری، ع.، با سخا، م.، حسن‌زاده، م.، مسائلی، ا. (۱۳۸۸). بررسی تاثیر هزینه‌های مختلف دولت بر اشتغال غیرکشاورزی و فقر در مناطق روستایی ایران، پژوهش‌های اقتصادی، سال ۹، شماره ۴، صفحات ۴۱-۶۴.

- 15) Fazoranti, M.M. (2010). "The influence of micro- credit on poerty allevition among rural dwellers: A case study of AKOKO North West Local Government Area of ONDO State". Africa journal of Business Management. Vol.4 (8), pp.1438-1446,18 july, 2010.
- 16) FAO. (1995). The role of women in agricultural development. Tehran: Department of extension and participation of Jihad Sazandegi.
- 17) Haggblad, S. (2007). Alternative Perceptions of the Rural Non-farm Economy. In: Transforming the Rural Nonfarm Economy: Opportunities and Threats in the Developing World. Edited by Haggblade, S., et al., Johns Hopkins University Press. Baltimore: 25- 54.
- 18) Sathiabama, K., (2010), Rural women Empowerment and entrepreneurship Development, Ess Student papers Sathiabama, Women Empowerment" April 2010. Journal of Women Empowerment, 1-8.
- 19) Pfluger, W, (2000), "The rural non-farm sector", Natural Resourece Instituite, UK, page 35-45.
- 20) Rao, S. (1994), "Position, problems and prespect of rural Non-farm sector (RNFS), Rple of NABARD recent policy initiatives ", NABARD, Development policy Department, Bambay.
- 21) Byrd, E., Bosley, H. & Dronberger, M. (2009), Comparisons of stakeholder perception of tourism impacts in rural eastern North Carolina, Tourism Management, Vol.30, No. 1, pp.693-703.
- 22) Che Mat, S.H.,, Abdul Jalil, A. Z. & Mukaramah, H. (2012). Dose Non-farm Incom Improve The Poverty and Inequality Amang Agricultural Household In Rural Kedah?. International Conference on Applied Economics (ICOAE) 2012, PP 269-275.
- 23) Anriquez, G., & Daidon, S. (2010). Linkages between the farm and nonfarm sectorsat the household level in rural Ghana: A consistent stochastic distance function approach. Agricultural Economics, 41(1), 41-66.
- 24) Simpeson, J., (2010), Rural women's entrepreneurship is good business Gender and rural employment policy brief, Pp 1-4.
- 25) Walkers, V., (2007), Policy Innovation for Rural Sustainable Development, New York USA Rural Policy Research Institute, 14.
- 26) Javanmardi, M. (2010). Initiavite Rural Women's Fund for development of the rural women activities: a pilot city Marvdasht. Publications Office of Rural Women. (In Persian).
- 27) Haggblade, S., Hazell, P. & Reardon, T., (2010) The Rural Non-farm Economy: Prospects for Growth and Poverty Reduction, www.elsevier.com/locate/worlddev, World Development Vol. 38, No. 10, pp. 1429-1441, 2010: Elsevier Ltd. All rights reserved 0305-750X\\$. - see front matter.
- 28) Kelly, S. & Price, H. (2009). Vocational education: A clean slate for disengaged students. Social Science Research, 38, 810-825.
- 29) Lee, S., (2007), Diversification of the Rural Economy: A Case Study on Rural Industrialization in the Republic of Korea. Pyongyang: INSES, 26.
- 30) Radpear, G. (2008). Rural Planning (New Approach). London: Blak well, 121.
- 31) Yang, D.T. & An, M. Y., (2002). "Human capital, entrepreneurship, and farm household earnings," Journal of Development Economics, Elsevier, vol. 68(1), pages 65-88, June.